

UDHËZIME PËR AUTORËT

Dorëshkrimet që dorëzohen për botim duhet t'i përmbahen udhëzimeve të mëposhtme, që pajtohen me dokumentin "Kërkesa të përgjithshme për Dorëshkrimet që Dorëzohen për Botim në Revistën Biomjekësore" (botuar i plotë në N.Engl. J. Med. 1991; 324; 424-8). Mospërmbushja e këtyre udhëzimeve bën që dorëshkrimi t'u kthehet autorëve pa kaluar procesin e vlerësimit.

Natyra e artikujve të revistës

Dorëshkrimet, që përmbajnë materialet origjinale, pranohen të vlerësohen për botim nëse përmbajtja e tyre nuk është botuar më parë dhe as gjendet në process vlerësimi për botim në një revistë tjetër.

Përjashtim bëjnë këtu abstraktet e botuara në kuadër të një takimi shkencor, gjë që duhet të deklarohet nga autorët.

Revista pranon të vlerësojë për botim këto kategori artikujsh:

Studime klinike. Në këtë kategori bëjnë pjesë studime që lidhen me të sëmurë. Në çdo rast autorët duhet të theksojnë se të sëmurët kanë dhënë pëlqimin e tyre për studim, pasi të jenë mirëinformuar hollësisht për të.

Studime fundamentale. Në këtë kategori bëjnë pjesë studime në kafshë eksperimentale dhe studime in vitro.

Artikujt e dy kategorive të mësipërme duhet të jenë të strukturuar si vijon: **Hyrje**, **Metodat**, **Rezultatet** dhe **Diskutimi**. **Hyrja** duhet të përshkruajë qëllimin e studimit dhe lidhjet e tij me punimet e mëparshme në fushën përkatëse. **Metodat** duhet të përshkruajnë shkurt, por me hollësi të mjaftueshme që të lejojë zbatimin e tyre nga studiues të tjerë. Në fund të tyre duhet të përshkruhen metoda statistikore të përdorura. **Rezultatet** duhet të paraqesin gjendjen positive dhe atë kryesore të studimit, duke iu referuar në rast nevojë tabelave dhe figurave. **Diskutimi** duhet të komentojë rezultatet e studimit, duke i krahasuar me ato të studimeve të mëparshme; në të duhet të trajtohet dhe rëndësia e studimit si dhe kufizimet e tij.

Raportime të shkurtra. Në këtë kategori hyjnë artikuj të shkurtër me temë klinike ose eksperimentale. Ato nuk kanë nevojë t'i përmbahen strukturimit të përshkruar më sipër.

Artikuj panoramikë. Artikujt me njohuri bashkëkohore mbi një temë të rëndësishme, zakonisht, ftohen nga redaksia të shkruhen nga autoritete me emër në fushën përkatëse.

Artikuj komentues. Për artikuj të veçantë të botuar në revistë, redaksia fton studiues të njohur të fushës që të bëjë komentet e tyre.

Letra e kryeredaktorit. Në varësi nga hapësira e revistës, koha e përshtatshme dhe respektimi i etikës, revista pranon të botojë një numër të kufizuar letrash drejtuar kryeredaktorit për artikuj të botuar jo më larg se tre muaj para ardhjes së letrës. Letra nuk duhet të jetë se 500 fjalë, të ketë në krye një titull të shkurtër, domethënë, të mos përmbajë tabela apo figura dhe të mos shoqërohet me më shumë se 10 referenca bibliografike. Autorëve të artikujve të prekur në letër do t'i jepet mundësia të përgjigjen dhe përgjigja duhet të jetë e firmosur nga të gjithë autorët.

Artikuj redaksionalë. Kohë pas kohe, për probleme që kanë të bëjnë me politikën e revistës dhe me perspektivat e kërkimit shkencor mjekësor të Universitetit, revista boton artikuj të Redaksisë apo dhe të specialistëve të tjerë që shprehin opinione që gëzojnë përkrahjen e Redaksisë.

Dorëshkrimet. Dorëzoni doëshkrimin origjinal dhe një komplet figurash origjinale, se bashku me dy fotokopje të tyre.

Përdorni letër A4 të shtypur vetëm në njërën faqe me hapësirë të dyfishtë midis rrjeshtave, duke lënë bosh 2.5cm në çdo anë të fletës. Faqet duhet të sistemohen dhe të numërohen sipas radhës së mëposhtme: faqja e titullit, abstrakti, teksti, bibliografia, legjenda e figurave dhe tabelat. Së bashku me dorëshkrimin, të dërgohet dhe një letër shoqëruese. Për shkak të

shpenzimeve postare, asnjë dorëshkrim i dorëzuar për botim në revistë nuk i kthehet automatikisht autorëve; përjashtohen rastet kur autorët e kërkojnë shprehimisht diçka të tillë dhe marrin përsipër shpenzimet përkatëse. Sidoqoftë, redaksia gjatë asgjësimit të tyre, merr përsipër të ruajë konfidencialitetin.

Dorëshkrimet dhe letërkëmbimet e lidhura me to të dërgohen në këtë adresë:

Kryeredaktorit të Buletinit Shkencor të Mjekësisë

Fakulteti i Mjekësisë

Rruga e Dibrës Nr. 370, Tiranë

Letra shoqëruese

Letra shoqëruese duhet të përmbajë tri deklarata: **1)** se materiali nuk është botuar më parë dhe as ndodhet në process vlerësimi për botim diku tjetër (përjashto abstraktet), **2)** se të gjithë autorët e kanë lexuar dhe e kanë aprovuar materialin në formën e paraqitur në dorëshkrim dhe **3)** se nuk ekzistojnë lidhje financiare ose të një natyre tjetër me firma prodhimesh mjekësore që të mund të çojnë në një konflikt interesi.

Në rast se një konflikt i tillë është i pranishëm, autori duhet të deklarojë natyrën e tij dhe në rast pranimit për botim, redaksia do të bëjë një shënim ku të pasqyrohet lidhja e autorit.

Faqja e titullit

Duhet të përmbajë titullin e artikullit, sa më të shkurtër për jo më shumë se 50 shkronja që do të shtypet në krye të çdo flete të revistës, emrat e autorëve dhe institucionit ku ata punojnë. Në këtë faqe duhet të gjendet dhe emri, adresa, numri i telefonit dhe faksi i atij autori që do të jetë përgjegjësi për letërkëmbimet e mëpasme.

Abstrakti

Çdo artikull, përjashto raportimet e shkurtra, artikujt komentues, letrat kryeredaktorit dhe artikujt redaksional, duhet të shoqërohen me tituj, abstrakt dhe fjalë çelës në anglisht. Titulli në anglisht duhet të jetë përkthimi i atij orgjinal. Abstrakti është mirë të jetë jo më i gjatë se 250 fjalë, por asnjëherë mbi 400 fjalë.

Në rastin e artikujve jopanoramikë, ai duhet të organizohet me këtë nëntituj: Background (ku të shpjegohet arsyeja e studimit), Methods and Result (ku të paraqiten metodat dhe rezultatet

kryesore) Conclusions (ku të jepet domethënia e të dhënave).

Në fund të abstraktit të shënohen në anglisht deri në tri fjalë çelës (key words).

Teksti

Duhet të jetë i organizuar ashtu siç shënohet më sipër. Përveç njësive të matjes (sipas Sistemit Ndërkombëtar, SI), mirë është të shmangen shkurtime, përndryshe shkurtimi duhet të shënohet në kllapa, menjëherë pas fjalëve që do të zëvendësojë, herën e parë të përdorimit. Ilaçet të shkruhen me emrin e tyre kimik. Referencat me numrin sipas radhës së shfaqjes në artikuj, të mbyllen në kllapa pas fazës të cilës i takojnë.

Në fund të tekstit, nëntitulli Mirënjohje, mund të shprehen falenderimet për personat që kanë kontribuar në punim apo përgatitjen e dorëshkrimit si dhe për sponsorizues të mundshëm të punimit.

Bibliografia

Duhet të shënohen të gjithë autorët (nuk lejohet përdorimi "et.al.") dhe të shkruhet sipas formateve të mëposhtme:

Artikuj reviste (shih Index Medicus për shkurtime e titujve të tyre).

1. Braveman P.Schaaf VM, Egarter S. Bennett T, Schechter E. Insurance -related differences in the risk of ruptured appendix. N.Engl. J. Med. 1994; 331:444-9.

Libra

2. Larsen R. Anesthesie. 2-nd ed. Munchen: Urban & Schöeaezenberg; 1978: 36-68.

Kapitull në libër

3. Elias AD., Antman KH. Soft-Tissue and Bone Sar-Vëll. 35, nr. 1, Prill 2003 comas. In: Wittes RE, ed. Manual of Oncologic Therapeutics. Philadelphia: Jb Lippincott; 1989: 292-303.

Referimi i materialeve të pabotuara ose komunikimeve personale duhet të përfshihen në tekst në kllapa, duke shënuar autorin kryesor.

Legjenda e figurave

Duhet shtypur sipas radhës, në faqe të veçantë dhe në të përmbahen titulli dhe të gjitha shkurtime dhe simbolet e përdorura në figura.

Tabela

Duhet shtypur (jo të vizatohen) sipas radhës, secila në një të veçantë. Çdo tabelë të përmbajë

numrin arabik dhe një titull të shkurtër. Simbolet dhe shkurtimet të sqarohen me një shënim në fund të tabelës.

Figurat

Dërgoni origjinale dhe 2 fotokopje të tyre të siguruar në një zarf të fortë, për të shmangur dëmtimet. Ato duhen përgatitur duke mbajtur parasysh se gjatë botimit do të zvogëlohen dhe do të zënë një kolonë (rreth 8 cm gjerësi). Grafikët duhet të bëhen nga dizenjatorë profesionistë, me shkrim cilësie të lartë mbi to ose të përgatiten me kompiutër dhe të shtypen në printer lazer, mbi letër të mirë, bardh e zi.

Fotografitë e marra nga mikroskopi duhet të përmbajnë edhe masa kalibri. Figura nuk duhet të përmbajë titull (ai të shtruhet në legjendën përkatëse). Prapa figurave me laps të butë, të shënohet numri i saj, autori i parë dhe një titull i shkurtër i artikullit dhe një shigjetë që të tregojë drejtimin e figurës.

Vlerësimi i dorëshkrimit

Dorëshkrimi që i përmbahen udhëzimeve të mësipërme i dërgohen për vlerësim zakonisht 2 recensuesve ekspertë në fushën përkatëse, të caktuar nga redaksia. Autorët mund të bëjnë sugjerime për recensuesit, por redaksia ruan të drejtën e përzgjedhjen përfundimtare.

Prania ose bazohet në origjinalitetin dhe përmbajtjen shkencore të punimit si dhe në drejtpeshimin tematik të revistës. Punimet e dorëzuara për botim mund:

- rrallë herë të pranohen ashtu siç janë;
- të pranohen pas plotësimit të korrigjimeve të kërkuara nga recensuesit dhe redaksia;
- të refuzohen

Në të gjitha rastet autorët do të marrin arsyet për vendimin lidhur me punimet e tyre.

Në rast të pranimit për botim, redaksia ruan të drejtën e korrigjimeve letrare që nuk prekin përmbajtjen e artikullit pa këshillim paraprak me autorët.

RECENSA NË BOTIMET SHKENCORE

Ekziston një konsensus i gjerë lidhur me faktin që rishikimi kritik (apo recensa) nga ana e kolegëve mbetet metoda më e mirë për vlerësimin e dorëshkrimeve shkencore. Shumë lexues dhe autorëve të të gjitha revistave bio-mjekësore mund t'u kërkohet nga botuesit që të bëjnë recensa për artikuj të dorëzuar për publikim. Recensat janë një përpjekje jetike për përparimin e njohurive bio-mjekësore.

Recensa është po aq e rëndësishme sa edhe planifikimi, kompletimi dhe raportimi i punës kërkimore shkencore origjinale dhe kërkon të njëjtat standarte të larta ndershmërie dhe përkujdesjeje.

Është thënë që recensat kërkojnë idealizëm pasi koha dhe aftësitë e përkushtuara për këtë punë nuk ofrojnë zakonisht shpërblime financiare apo mirënjohje akademike (1). Megjithatë, kërkesa për të qënë recensë nënkupton vlerësimin nga ana e botuesve të recenzentëve të zgjedhur si persona kompetentë, të kujdeshëm dhe shkencëtarë kritikë bio-mjekësorë. Gjithashtu, shumë revista i mirënjohin çdo vit recenzentët nëpërmjet publikimit të një liste të zgjedhur si recenzentë gjatë vitit të mëparshëm. Disa recenzentë vlerësohen akoma edhe më tepër nëpërmjet emërimit në bordin e botimit të revistave.

Recenzeti ka angazhime ndaj botuesve që i kërkojnë recensë të artikujve dhe akoma më shumë ndaj autorëve të dorëshkrimeve. Ky shkrim merr në konsideratë disa aspekte të procesit të resensës të cilat mund të ofrojnë ndihmesë.

Autorët

Procesi i resensës fillon me përgatitjen e autorëve për raportimin e punës shkencore. Recensa dhe publikimi, madje edhe i të dhënave origjinale që kanë një rëndësi të gjerë bio-mjekësore, mund të shtyhen shumë nëse dorëshkrimi shkruhet keq. Autorët duhet të ndërjegjësohen për rëndësinë e përputhjes së përpiktë me kërkesat e revistës lidhur me stilin e artikullit të dorëzuar për botim. Shumë revista aderojnë në "Kërkesa Uniforme për

Artikujt e dorëzuar në revistat Bio-Mjekësore", të përshtatur nga njuë komunitet ndërkombëtar botuesish të revistave mjekësore në vitin 1998, i cili është rishikuar dhe zgjeruar më pas (2-4) dhe tashmë shumica e revistave ofrojnë një adresë Interneti me udhëzime të detajuara për autorët. Disa revista kërkojnë që abstrakti të përmbajë rubrika ku të paraqitet hyrja (sfondi), metodologjia, rezultatet dhe konkluzionet e studimit, ndërkohë që revista të tjera kërkojnë vetëm një paragraf përmbledhës.

Më pas, tekstit i artikullit paraqet, sipas radhës, hyrjen dhe qëllimin e studimit, subjektet e përfshira në studim, tipin e studimit, metodikën e punës përfshi analizën statistikore nëse është e nevojshme, rezultatet përfshi tabelat dhe grafikët e të dhënave, diskutimin, burimet mbështetëse të studimit, mirënjohjet dhe referencat. Disa revista kërkojnë gjithashtu një deklaram të kontributit të çdo autori në planifikimin e studimit, cilësinë e studimit dhe shkrimin e raportit përfundimtar.

Autorëve u nevojitet që të jenë të kujdeshëm dhe kritikë për të vendosur në paraqitjen e të dhënave në tabela, grafikë, figura të llojeve tjera apo tekst. Një grafik apo figurë e panejvojshme mund të zërë një hapësirë të madhe, por një grafik i përgatitur mirë mund të kursejë hapësirë në mënyrë efektive. Në rastet e përdorimit të grafikëve, autorët duhet të kenë kujdes që shkronja, simbolet dhe vijat brenda grafikut të jenë me madhësi të mjaftueshme dhe të veçuara nga njëra-tjetra në mënyrë që të lexohen qartë edhe kur grafiku të zvogëlohet për t'ju përshtatur gjerësisë së kollonës apo faqes së printuar.

Artikulli duhet të kontrollohet me kujdes për të siguruar përdorim të drejtë gramatikor të gjuhës. Nëse autorët nuk zotërojnë shumë mirë gjuhën në të cilën e shkruajnë artikullin, ato duhet t'ja japin artikullin për lexim dhe korrigjim personave që e zotërojnë shumë mirë gjuhën përkatëse. Edhe nëse autorët shkruajnë në gjuhën e tyre amtare, zakonisht është e dobishme që artikulli të lexohet nga një apo më shumë kolegë para dorëzimit në mënyrë që të

sigurohet një komunikim i qartë. Nëse artikulli i referohet një raportimi tjetër nga ana e autorëve që është pranuar për publikim, por nuk është shfaqur akoma në revistë, autorët duhet që të bashkangjisin një kopje të atij artikulli sepse recenzentët do ta kërkojnë një gjë të tillë.

Nëse mbështetja financiare për studimin e përshkruar në artikull apo për një apo më shumë autorë është mundësuar nga një organizatë fitim-prurëse, kjo duhet që të përshkruhet dhe të mirënjihet.

Autorët që të dorëzojnë artikuj të cilët paraqesin punë kërkimore origjinale duhet të dinë gjithashtu që revistat marrin në konsideratë vetëm dorëshkrime informacioni i të cilave nuk është publikuar asnjëherë, me përjashtim të abstrakteve të paraqitura në konferenca. Kjo politikë është formuluar nga Dr. Franz J. Ingelfinger më shumë se 30 vjet më parë (6) dhe vazhdimisht citohet si "rregulli Ingelfinger" (7-9). Ndonjëherë, autorët dorëzojnë njëkohësisht të njëjtin artikull ose artikuj shumë të përafërt që përshkruajnë pak a shumë të njëjtat të dhëna në revista të ndryshme, ndoshta me shpresë që të rrisin numrin e publikimeve, apo për të siguruar një publikim më të shpejtë të artikujve. Publikimet e dyfishta të quajtura ndryshe "shkencë salami" (10), vetëm sa rrisin konfuzionin në lëmin e gjerë të literaturës shkencore.

Botuesit

Botuesit janë të detyruar që të zgjedhin recenzentë të cilët kanë njohuri të mira mbi temën e artikullit në fjalë. Para se të niset një artikull për recensë, botuesit duhet t'i dërgojnë recensentit një letër, fax-simile apo e-mail ku të përfshihen titulli dhe mundësisht edhe abstrakti i dorëshkrimit. Shumica e revista japin gjithashtu edhe emrat e autorëve të artikullit, ndërkohë që revista preferojnë që recenzentët të mos jenë në dijeni të autorëve të artikullit.

Komunikimi i botuesve me recenzentë është i nevojshëm për t'u siguruar që tema e artikullit në fjalë bën pjesë në sferën e ekspertizës së recenzentëve, nuk ka konflikt interesash dhe se recensa do të kryhet brenda afateve kohore të parashikuara. Recenzentët e mundshëm mund të kenë qënë apo të jenë bashkëpunëtorë të ngushtë të njërit apo më shumë autorëve të artikullit, ose studentë apo udhëheqës shkencorë të njërit nga autorët, mundësi të cilat flasin për konflikt interesash. Recenzentët e zgjedhur

mund të mos jenë të gatshëm për të përgatitur recenzë menjëherë sepse mund të jenë të zënë me punë të tjera. Nëse ka vend për ndonjë nga kufizimet e mësipërme, recenzentët e zgjedhur janë të detyruar që të lajmërojnë menjëherë botuesit që tema e artikullit nuk është pjesë e ekspertizës së tyre, që ekziston një konflikt ose që ato janë në gjendje që të përgatisin recenzën sipas afatit të parashikuar, në mënyrë që të mundësohet një zgjedhje e menjëhershme e një recenzenti. Recenzentët të cilëve u kërkohej që të gjykojnë një dorëshkrim që raporton të dhëna që konkurrojnë në mënyrë direkte me punën e tyre, duhet gjithashtu të refuzojnë nëse u kërkohej të bëjnë recenzë.

Recezentit

Recezentit duhet të planifikojë kohë të mjaftueshme për të përgatitur recensat, ashtu siç nevojitet kohë për të shkruar një artikull. Recensa duhet të përgatitet në kohë dhe t'i dërgohet botuesve brenda limiteve të parashikuara nga botuesit. Për më tepër, recezentit duhet të ruajë konfidencialitetin e dorëshkrimit, pasi deri në këtë pikë artikulli është pronë intelektuale vetëm e autorëve.

Nëse recezentit ka nevojë që të konsultohet me ndonjë koleg të tij për pjesë të caktuara të artikullit, duhet patjetër që t'i marrë leje botuesve. Megjithatë, disa recenzentë mendojnë që është e pranueshme dhe logjike që edhe pa lejen e botuesve të konsultohen me kolegë të tyre lidhur me metoda analitike specifike apo teknika statistikore me të cilat ato mund të mos jenë të familjarizuar, por duke mos i treguar kolegëve temën apo burimin e dorëshkrimit.

Recezentit fillon procesin e vlerësimit të artikullit nëpërmjet leximit të kujdesshëm të të gjithë artikullit. Zakonisht është e dobishme që të mbahen shënime gjatë leximit mbi pyetjet apo përgjigje të mundshme mbi probleme të caktuara. Referencat qoftë të autorëve të artikullit në fjalë qoftë të autorëve të tjerë duhet gjithashtu të shënohen me kujdes në mënyrë që recezentit t'i lexojë apo rilexojë artikujt e cituar në dorëshkrim.

Komente për autorët

Në përgjithësi është e dobishme që recensa e shkruar që u kërkohej recenzentëve të fillohet me një paragraf përmbledhës mbi hipotezën e studimit, subjektet e përfshirë në studim, tipin e studimit, metoda analitike, rezultatet dhe

konkluzionet e studimit. Një paragraf i tillë shërben për të siguruar autorët dhe botuesit që recezenti ka tentuar të kuptojë drejtë dhe me durim punën kërkimore të përshkruar në artikull.

Komente të përgjithshme lidhur me kritikën

Pas paragrafit përmbledhës të përshkuar më sipër, vazhdohet me pyetjet dhe sygjerimet e recezentit. Këto komente duhen të shprehen me kujdes me qëllim që të jenë sa më të dobishëm, konstruktive dhe të citohen në mënyrë sa më të sjellshme të jetë e mundur, duke shmangur kriticizmin e ashpër.

Komentet duhet të jepen në mënyrë të njëpasnjëshme në rubrika që i referohen faqeve dhe paragrafeve specifike të artikullit lidhur me qëllimin e studimit, tipin e studimit, përshkrimin e subjekteve (njerëz, kafshë, inde, kultura qelizore, etj.), metoda analitike, rezultatet përfshi paraqitjen e tyre, diskutimin dhe konkluzionet. Nëse recezenti ka më shumë se një pyetje apo koment në lidhje me njërin nga këto rubrika, këto komente duhet të radhiten me numra nën secilën rubrikë përkatëse.

Shpesh është e vlefshme që të përfshihen në koment referenca specifike (revista, viti, vëllimi, si dhe numrat e faqeve) për publikime që janë të lidhura me studimin e përshkruar në artikull, por që nuk janë cituar në bibliografi. Komentet lidhur me gabimet ortografike apo probleme tjera gjuhësore është e mira që të përmbahen në një paragraf në fund të recenzës. Deklarimet mbi pranimin ose refuzimin për botim të artikullit nuk duhet të përfshihen në komentet e mësipërme sepse vendimi përfundimtar lidhur me botimin e artikullit është përgjegjësi e botuesve dhe jo e recezentit [11].

Hyrja dhe qëllimi i studimit

Pjesa hyrëse e artikullit duhet të ekzaminohet në mënyrë që të sigurohet që autorët kanë bërë një përmbledhje koherente të literaturës më të mirë të temës në fjalë bashkë me referencat përkatëse të artikullit të mëparshëm nga ana e të njëjtëve autorë apo studimeve të tjera.

Recezentët ekspertë mund të jenë në dijeni të publikimeve tjera që ofrojnë të dhëna me interes për temën në fjalë dhe që mund të jenë të dobishme që t'i citohen autorëve të artikullit. Përmbledhja e hyrjes nga ana e autorëve duhet të ofrojë qëllimin logjik shkencor për studimin e përshkruar në artikull.

Materiali i studimit

Përshkrimi i subjekteve apo materialit të studimit duhet të ekzaminohet në mënyrë që të sigurohet që ato janë adresuar në mënyrë të përshtatshme dhe të mjaftueshme. A janë subjektet e studimit njerëz, kafshë, inde, kultura organesh apo qelizore? Nëse janë përdorur lëngje trupore apo mostra indore, burimi i tyre kërkon përshkrim të detajuar. Moshë, gjinia, raca, (me rëndësi në studimet gjenetike), gjatësia, pesha dhe treguesi i masës trupore (TMT) i njerëzve duhet të përshkruhen në artikull. Dhënia vetëm e TMT-së, dhe jo e peshës dhe gjatësisë, është e pa mjaftueshme nëse studimi ka të bëjë me administrimin e barnave apo agjentëve shpërndarja, metabolizmi dhe ekskretimi i të cilave mund të modifikohet nga masa trupore sepse individët me një variacion të gjerë të madhësisë absolute trupore mund të kenë të njëjtën TMT. Nga ana tjetër, vlerësimi i sipërfaqjes trupore mund të përdoret.

Nëse pacientët janë subjekt i studimit, karakteristikat klinike që lejuan zgjedhjen apo përjashtimin e tyre duhet të përshkruhen në mënyrë të qartë. Në të njëjtën mënyrë, shtami, mosha gjinia dhe pesha e minjve apo kafshëve tjera kërkojnë një përshkrim të kujdesshëm.

Burimet e organeve të kulturave in vitro apo qelizave për kulturë, qoftë linja qelizore parësore apo të tjera, kërkojnë përshkrim të detajuar. Kur njerëzit janë subjekt apo kur mostra të marra nga njerëzit përdoren për studim, duhet të bëhet një deklaram për miratimin e studimit nga bordi apo komiteti i etikës në nivel lokal, kombëtar apo ndërkombëtar, si dhe një deklaram lidhur me faktin që subjektet e përfshirë në studim dhanë pëlqimin e tyre për pjesëmarrjen në studim.

Kur merren kafshë në studim, duhet të bëhet një deklaram i përshtatshëm lidhur me miratimin e studimit nga bordi apo komiteti i etikës lidhur me udhëheqjen e studimeve në subjektet shtazore. Nëse bëhet fjalë për administrim të radioizotopeve (kimike apo farmaceutike) në subjektet njerëzore, duhet të bëhet një deklaram ku të shprehet qartë që përdorimi i atyre agjentëve është miratuar nga një grup pune i caktuar gjë e cila siguron që sasia e rrezatimit lokal apo total të organizmit është brenda kufijve të pranueshme.

Studimet që vlerësojnë medikamentet e reja duhet të tregojnë që administrimi i tyre është rishikuar dhe miratuar me kujdes.

Tipi i studimit

Tipi i studimit duhet të shikohet me kujdes për t'u siguruar që plani është paraqitur qartë dhe se është fokusuar në mënyrë kritike në hipotezat e paraqitura në pjesën hyrëse të studimit. A është studimi thjesht përshkrues, duke paraqitur të dhëna për një grup të vetëm subjektësh apo duke krahasuar disa grupe subjektësh, kafshësh, indesh apo qelizash? Nga ana tjetër, a raporton studimi efektet e një manovre eksperimentale në të cilën kushtet e subjekteve ndryshojnë? A ishin të njëjtat subjekte njerëzore, shtazore, apo qelizore të përfshirë në studim nën kushte të njëjta të kontrolluara të ndjekura më pas nga kushtet eksperimentale duke mundësuar kështu secilin individ që të shërbejë si kontroll i vetvetes?

Në disa studime që përdorin këtë përqasje është gjithashtu e mundur që të shtohet një periudhë kohore e cila mundëson kthimin në kushtet e kontrollit fillestar. Në se grupe të ndryshme individësh u caktuan kushte kontrolli dhe eksperimentale, a kishte vërtetë shpërndarje të rastësishme të subjekteve në këto dy grupe? Nëse barna apo lëndë kimike administrohen në një grup eksperimenti, e ka marrë grupi i kontrollit placebo që të jetë në dukje identike me medikamentin e përdorur?

Nëse një material prove i administrohet kafshëve në ushqim, a ul kjo oreksin duke bërë të nevojshme ose ushqyerjen e njëllotë të kafshëve të grupit eksperimental dhe të kontrollit ose administrimin e materialit të provës nëpërmjet një rruge tjetër. Në të njëjtën mënyrë, nëse materiali i provës administrohet në burimin ujqor të kafshëve, ai mund të shuaj etjen duke bërë kështu të nevojshme marrjen e të njëllotë të lëngjeve në kafshët e grupit të eksperimentit dhe atyre të grupit të kontrollit.

Rastësisht, një material prove i administruar në burimet ujore të kafshëve mund të rrisi dëshirën për të pirë nëpërmjet shijes së pëlqyeshme që shkakton përzirja e materialit në ujë. Në këto rrethana, materiali i provës mund të administrohet më mirë nëpërmjet një rruge tjetër. Kur një paisje (makineri) është e nevojshme për të shkruar materialin e provës për aplikim në qeliza apo organe, a ka studime që tregojnë që paisja në vetvete nuk ndikon në përgjigjen që do të vlerësohet në studim?

Metoda analitike

Për studimet që raportojnë rezultate cilësore

është e nevojshme që të vlerësohet nëse analiza e përdorur është specifike dhe e lirë nga interferencat e mundshme. Për studimet që raportojnë të dhëna sasiore është e nevojshme që të vlerësohet specificiteti precizioni i çdo analize, përfshi koeficientët e varacionit të brendshëm dhe të jashtëm. Disa studime tentojnë të zbulojnë ose diferenca sasiore të vogla mes grupeve të subjekteve ose diferenca të vogla në të njëjtin subjekt para dhe pas një manovre eksperimentale apo regjimi terapeutik. Kështu që është e nevojshme që të ekzaminohet mundësia që ndryshime të tilla të vogla të mund të kapen duke marrë parasysh precizionin analitik të metotës së përdorur.

Përshtatshmëria e teknikave dhe metodave statistikore që mund të përdoren për analizën e të dhënave duhet që gjithashtu të vlerësohet me kujdes. Detajet e çdo llogaritje të bërë duhet të tregohen gjithmonë kur nevojiten llogaritje shtesë për përgatitjen e të dhënave që rrjedhin nga të dhënat eksperimentale.

Rezultatet

A janë paraqitur rezultatet qartë dhe me logjikë në një rrjedhë të njëpasnjëshme? A pasqyrojnë qartë të dhënat e paraqitura në tabelë, grafikë, figura apo fotografi informacionin e studimit? Nëse grupe të ndryshme subjektësh krahasohen, p.sh. një grup mjekimi dhe një grup kontrolli, karakteristikat bazë të dy grupeve duhet të paraqiten qartë për t'u siguruar që dy grupet janë të krahasueshëm. Nëse krahasohen shumë grupe, p.sh. kafshë eksperimentale uremike dhe kafshë kontrolli para dhe pas administrimit të një medikamenti është me vlerë për lexuesin që të përdoren shkurtime të emrave të grupeve ku të tregohen kushtet dhe mjekimi i çdo grupi në vend që të përdoren numra (1,2,3, etj.) apo shkronja (A,B,C, etj.) për të identifikuar çdo grup në mënyrë që lexuesi të mos ketë nevojë që t'i referohet vazhdimisht këtyre kodeve.

A janë tabelat e të dhënave të formatuara në mënyrë të përshtatshme me tituj të kuptueshëm të kollonave? A janë njësitë e përdorura për të dhënat sasiore të paraqitura në mënyrë korrekte në tabela? Kurdoherë që të jetë e mundur, njësitë molare (SI) duhet të përdoren në vend të njësive të masës. Kur paraqiten të dhëna sasiore për grupe, a paraqiten ato si mesatare + deviacion standarte apo mesatare + gabim standarte dhe a është treguar ky përdorim në

tabelë apo në fund të saj? Nëse variancat janë paraqitur si gabime standarte, atëherë numri i subjekteve në çdo grup duhet të paraqitet gjithashtu në tabelë në mënyrë që lexuesi të ketë mundësi që të llogarisë deviacionet standarte.

Çdo grafik që mund të përdoren për paraqitjen e të dhënave duhet të inspektohet dhe të vlerësohet drejt. Paraqitjet grafike të të dhënave sasiore duhet të jenë sa më të thjeshta që të jetë e mundur (12). A janë boshtet e legjendës të plotë, pa shkurtime të panevojshme, dhe a janë njësitë sasiore të përdorura në mënyrë të përshtatshme. A janë madhësitë e boshteve të legjendës me madhësi të mjaftueshme në mënyrë që të jenë të lexueshme edhe kur të zvogëlohen më madhësi për printim? A përdoret një grafik tre-dimensional kur një grafik dy-dimensional mund të shërbente për të paraqitur në mënyrë të përshtatshme të dhënat, kështu që dimension i tretë do të shkonte vetëm gjëra të panevojshme në grafik pa rritur forcën komunikuese të të dhënave (12)? A ndodhet çelësi i simboleve të përdorura në grafik dhe nëse jo, a jepet në legjendën e figurës?

Diskutimi

Diskutimi duhet të fokusohet në mënyrë kritike mbi rezultatet dhe interpretimin nga ana e autorëve të informacionit. A konsiderohen të dhënat drejt dhe në mënyrë të përshtatshme në përputhje me hipotezat e studimit dhe a ofrojnë ato informacion shtesë mbi atë çfarë dihet mbi subjektin në fjalë? A ka kufizime të mundshme në metodologjinë e studimit gjë e cila mund të çojë në interpretime të gabuara? A përmban diskutimi referenca të pa nevojshme me informacion të pa nevojshëm për temën në fjalë, gjë e cila duhet eliminuar? A reflektojnë konkluzionet në mënyrë të qartë të dhënat e paraqitura apo tejkalojnë informacionin e ofruar nga të dhënat? Spekullimet lidhur me sinjifikancën e mëtejshme të të dhënave duhet të vlerësohen me kujdes për të siguruar që ato nuk janë të tepërta, megjithatë idetë vizionare dhe komentet mund të jenë nga njëherë shumë të dobishme. Një listë me vlerë për pikat kritike në procesin e recensës së artikujve shkencorë është publikuar tanimë (13). Tabela përmbledh disa nga këto pika në kontekstin e paragrafëve të radhitura më lart lidhur me përgatitjen e komenteve të autorëve.

Tabela nr.1 Përmbledhje e pikave kryesore që duhet të konsiderohen në përgatitjen e një recenze

Problemi që duhet adresuar	Komente
Titulli	A përmbledh titulli në mënyrë të përshtatshme konkluzionet e studimit?
Abstrakti	A përmbledh abstrakti hyrjen, metodikën, rezultatet dhe konkluzionet e studimit? A paraqiten në abstrakt të dhëna që nuk gjenden në rubrikën e rezultateve të artikullit?
Hyrja	A përmbledh hyrja dhe a citon referencat e përshtatshme mbi atë çka njihet rreth temës në fjalë dhe a paraqet qëllimi dhe objektivat e studimit?
Subjektet	A përshkruhen subjektet e studimit me hollësi? A është numri i subjekteve në studim i mjaftueshëm për të ofruar fuqi statistikore të mjaftueshme?
Tipi i studimit	A lejon eksperimenti një testim rigoroz shkencor të hipotezës së ngritur? A janë shpërndarë subjektet në grupe në mënyrë të rastësishme? A janë grupet e kontrollit të përshtatshme? A janë marrë miratimi për

	udhëheqjen e studimit nga Komiteti apo Bordi i Etikës dhe pëlqimi për pjesëmarrjen në studim nga ana e subjekteve?
Metodika	A janë specifike vëzhgimet cilësore? A janë vëzhgimet sasiore gjithashtu specifike dhe a janë ato preçize për të zbuluar diferencat që kërkohen? A janë metodat statistikore dhe metodat për llogaritjen e rezultateve tjera të përshkuara plotësisht?
Rezultatet	A paraqiten qartë dhe në mënyrë koncize të dhënat? A janë tabelat dhe figurat të qarta dhe me njësi korrekte?
Diskutimi	A përshkruhen gjetjet e reja të studimit në mënyrë të qartë dhe a ka kufizime eksperimentale në interpretimin e tyre? A mbështeten konkluzionet nga rezultatet e eksperimentit?
Gramatika	A ka fjali që nuk kuptohen? A ka gabime ortografike?

Vlerësimi dhe komente për botuesit

Informacioni i marrë nga leximi i kujdesshëm i artikullit dhe përgatitja e komenteve dhe sugjerimeve për autorët e mundëson më pas recezentin që të vlerësojë raportin. Shumica e revistave, në mos të gjitha, kërkojnë që recezenti të plotësojë një formular vlerësues dhe kërkojnë një apo dy paragrafe të shkruar ku të përmbledhen për botuesit arsyet e pëlqimit apo refuzimit të artikullit.

Formulari vlerësues zakonisht i kërkon recezentit që të përgjigjet me "po" ose "jo" përgjatë një seri pyetjesh lidhur me origjinalitetin, përpikmërinë shkencore dhe përbërjen e raportit, si dhe interesin që ngjall artikulli për lexuesit e revistës në fjalë. Gjithashtu, formulari vlerësues u kërkon recezentëve që të prononcohen lidhur me miratimin për publikim të artikullit pa rishikim të mëtejshëm, miratim për publikim pas ndryshimeve/korrigjime të vogla, miratim për publikim pas ndryshimeve/korrigjimeve të shumta, ose refuzim për botim të artikullit.

Rekomandimi për pranim pa rishikim të mëtejshëm i rezervohet zakonisht artikujve që përshkruajnë fenomene të reja biomjekësore apo ndriçojnë procese të reja fiziologjike, patofiziologjike, apo kurim të pacientëve, që ofrojnë metoda të përpikta, që janë shkruar mirë dhe që janë me interes të madh për revistën në fjalë. Rekomandimi për pranim për botim pas ndryshimeve/korrigjimeve të vogla zakonisht i referohet artikujve që janë origjinale, por që disa pjesë të raportimit kërkojnë qartësim dhe

rishikim nga ana e autorëve. Disa herë, korrigjime të tilla janë fare të vogla dhe recezenti mund të sugjerojë që ndryshime të tilla të bëhen drejtpërdrejt nga stafi botues i revistës. Rekomandimi për pranim për botim pas korrigjimeve/ndryshimeve të mëdha i referohet artikujve që kërkojnë qartësim të përshkrimit të subjekteve apo materialit të studimit, tipit të studimit, metodikës së punës, rezultateve dhe diskutimit. Defektet të tilla nganjëherë mund të rezultojnë në kërkesë për eksperimentime apo observime të mëtejshme. Rekomandimi për refuzim për botim të artikullit i rezervohet kryesisht raportimeve që janë shkencërisht jo korrekte apo përsëritje të publikimeve të mëparshme të të dhënave të njëjta apo të ngjashme.

Megjithatë, një përjashtim i rëndësishëm për refuzim të publikimit të bazuar në përsëritje ndodh kur fenomene bio-mjekësore të reja kërkojnë konfirmim të pavarur. Në këto raste recezentit i kërkohet zakonisht që të përgatisë një apo më shumë paragrafë ku të përmbledhë meritat shkencore të artikullit dhe arsyet kryesore për rekomandimet e recezentit. Ky paragraf mund të shkruhet në hapësirën e ofruar nga formulari i vlerësimit, në një faqe të veçantë, apo si një letër e veçantë që i dërgohet botuesve; kjo e fundit është një preferencë imja personale.

Raportimet e rasteve të pacientëve të vetëm apo një grupi të kufizuar subjektësh apo të një familjeje duhet të ndriçojnë patogjenezën, patofiziologjinë, shfaqjet klinike, diagnozën apo

mjekimin e sëmundjes në fjalë; në rast të kundërt, ato vlerësohen zakonisht si të papranueshme për publikim.

Vlerësimi i procesit të recenzës

Përpjekje të vazhdueshme synojnë në ekzaminimin sistematik të efektivitetit të procesit të recenzës dhe metodave të mundshme të përmirësimit të këtij procesi. Një numër i tërë i: "Journal of the American Medical Association" në vitin 1998 iu dedikua artikujve të Kongresit të Tretë Ndërkombëtar të Recenzave në Publikimet Biomjekësore (14) dhe është deklaruar që artikujt e paraqitur në Kongresin e Katërt Ndërkombëtar të Recenzave në Publikimet Biomjekësore të mbajtur në vitin 2001 do të botohen së shpejti, një krahasim është bërë mes performancës së recezentëve të zgjedhur nga autorët krahasuar me recezentët e zgjedhur nga botuesit (15), krahasimi nxorri në pah që recezentët e zgjedhur nga autorët ishin shumë të prirur për të vlerësuar rëndësinë shkencore të artikujve dhe të rekomandonin më shumë për publikim të artikujve. Nga ana tjetër, recezentët e zgjedhur nga botuesit ishin më kritikë dhe ofronin më shumë ndihmesë në procesin e marrjes së vendimeve nga ana e botuesve. Praktika e fshehjes së identitetit të autorëve për recezentët i është nënshtruar edhe sprovave të randomizuara (16-18).

Këto studime kanë treguar që maksimumi i identitetit të autorëve nuk rrit zbulimin e gabimeve (16), ndikon në kohën e nevojshme për përgatitjen e recenzës (16), apo përmirëson cilësinë e recenzës (17,18). Një studim u krye për të vlerësuar direkt performancën e recezentëve duke përdorur një artikull fiktiv që përmbante gabime të qëllishme në tipin e studimit, madhësitë, analizën e të dhënave dhe formatin për një revistë të caktuar (19).

Shumica e gabimeve nuk u zbuluan nga recezentët që iu nënshtruan këtij zbulimi. Për më tepër, meqë vlerësimi i përgjithshëm i këtij artikulli fiktiv u radhit nga rrëzimi për publikim deri në pranim për publikim, përqindja e gabimeve që u zbulua u ul ndjeshëm, duke sugjeruar në mënyrë spekulative që recezentët e vëmendshëm dhe të kujdesshëm ishin më të prirur për të zbuluar gabimet. Recezentët e rinj ishin më tepër në gjendje që të zbulonin gabime sesa recezentët më të moshuar, ndoshta ngaqë shkencëtarët në moshë janë më të zënë dhe nuk kanë kohë që t'i kushtojnë vëmendje të

mjaftueshme përgatitjes së recenzës. Një studim tjetër ka treguar që përputhja mes recezentëve lidhur me miratimin për botim, korigjimi apo rrëzimin e artikullit për botim nuk ishin në mënyrë përfillshmërisht më të madhe sesa ajo çka pritej thjesht për efekt të shansit (20). Disa revista kërkojnë që recezentët të identifikohen para autorëve dhe mos të ngelen anonim. Efekti i kërkesës së recezentët për të zbuluar identitetin e tyre para autorëve është studjuar. Një studim raportoi që një kërkesë e tillë rriste në mënyrë të përfillshme gjasat e refuzimit të recenzës, por nuk kishte efekt në cilësinë e recenzës në mes recezentëve që pranuan të zbulonin identitetin e tyre para autorëve dhe recezentëve që nuk pranuan një gjë të tillë (21).

Një sprovë tjetër e randomizuar raportoi që recezentët të cilëve i'u kërkua që të firmosnin recenizat e tyre ishin më të sjellshëm, harxhuar më shumë kohë para se të dorëzonin recensat si dhe kishin me shumë gjasa që të rekomandonin miratim për publikim të artikujve (22). Ashtu siç është cituar nga Daltoni, disa botues mendojnë që kërkesa për të zbuluar identitetin e recezentëve, inkurajon autorët për t'i kontaktuar ato direkt duke anashkaluar në këtë mënyrë procesin e botimit (23).

Megjithatë, disa të tjerë mendojnë që recezentët duhet të jenë të përgjegjshëm për gjykimet e tyre dhe se autorët duhet të dinë që një recezent ka vlerësuar punën e tyre (24,25). Kjo temë pranë mbetet kontradiktore, por shumica e revistave aktualisht duket se vazhdojnë të preferojnë përdorimin e recezentëve anonimë.

Recezentët e këqinj dhe sjelljet e pahijshme të autorëve

Ashtu siç u përmend në paragrafin hyrës të këtyre komenteve, recenza efektive varet nga idealizmi, ndershmëria, konfidencialiteti dhe besimi. Botuesit si dhe recezentët janë fatkeqësisht nganjëherë të detyruar që të konsiderojnë mundësinë e sjelljes së keqe në vlerësimin e një artikulli.

Botuesit janë ndërgjegjësuar ndaj sjelljeve të pahijshme nga ana e recezentëve (24). Ka pasur situata ku recezentët të cilët janë konkurrentë shkencore të autorëve nuk kanë hequr dorë nga recenza dhe për më tepër kanë vonuar përgatitjen e saj derisa raportimet nga e njëjta temë e punës së tyre janë publikuar apo pranuar për publikim në një revistë; një veprim

i tillë nuk është i moralshëm. Recezentët gjithashtu njihen të kenë thyer të drejtën e konfidencialitetit të autorëve, duke i paraqitur artikullin personave të tjerë (24).

Recezentët si dhe botuesit mund të ndërgjegjësohen apo të dyshojnë për sjellje jo të denja të autorit apo autorëve. Dorëzimi i dyfishtë i të njëjtit apo artikujve të ngjashëm të bazuar në të njëjtat të dhëna është një shëmbull i tillë. Gabimet mund të lindin nga mbështetja komerciale për botuesit apo për udhëheqjen e një sprove klinike.

Roli gjithnjë e më i madh i industrisë farmaceutike dhe i bioteknologjisë në mbështetje e kërkimit shkencor ka ngritur edhe shqetësime lidhur me faktin që shkencëtarët e mëparshëm akademik të pavarur të mos kenë tashmë akses të plotë për të dhënat e përfuara nga sprovat klinike. Për më tepër, shkencëtarët mund të mos jenë të lirë të analizojnë dhe publikojnë të dhëna të tilla në mënyrën që ata të gjykojnë më të përshtatshme. Komiteti Ndërkombëtar i Botuesve të Revistave Mjekësore ka adresuar këto probleme në një raport të kohëve të fundit ku autorët dhe

recezentët duhet të jenë të vetëdijshëm për këto komente (4).

Konkluzione

Duket se ka një konsensus të gjerë që recenza mbetet metoda më e mirë e vlerësimit të dorëshkrimit shkencore. Tek e fundit, efektiviteti i procesit të recenzës varet nga ekspertiza, kritika, ndërgjegjja, morali dhe ndershmëria e recezentit.

Ashtu siç është shprehur edhe Wessle (13): "...pozicionet, xhelozia, institucioni dhe rivaliteti nuk duhet të zënë vend në procesin e recenzës". Progresi efektiv i dijeve shkencore dhe aplikimi praktik i shkencës për parandalimin e sëmundjeve dhe mjekimin e të sëmurëve varen nga komunikimi i qartë dhe i saktë i të dhënave të reja.

Recezentët luajnë një rol vital në këtë proces dhe ato duhet të fitojnë një satisfaksion personal të përshtatshëm nëpërmjet plotësimit të një recenze konstruktive dhe të detajuar. Studentët dhe shkencëtarët e rinj, të cilët do të jenë recezentët e të ardhmes, duhet të trajnohen formalisht lidhur me aspektet shkencore dhe etike të procesit të përgatitjes së recenzave (13).